

УДК 72.01

Бачинська Л.Г.

*КНУБА, професор каф.**Основ архітектури та архітектурного проектування*

Бачинська О.В.

*КНУБА, старший викладач каф.**Інформаційних технологій в архітектурі*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАБУДОВИ КИЄВА В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.: ПРИЧИНИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація: у статті розглядаються тенденції формування забудови Києва в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., що склалися під впливом специфіки соціально-економічного стану, існуючого в той час в державі; на прикладах забудови міста доведено, що об'ємно-просторова організація головних вулиць створена на основі нівелювання ролі і функціонального призначення окремої громадської споруди.

Ключові слова: Київ, забудова, еkleктика, функція, громадська споруда.

Вступ. Розгляд об'ємно-просторової організації київської забудови кінця ХІХ – початку ХХ століть дозволяє виявити її специфіку і основні тенденції формування, з'ясувати причини появи щільної розгортки вулиць, утвореної за червоними лініями з нівелюванням принципу ансамблевості забудови, що надає можливості обґрунтувати зміну ролі і значення головних громадських споруд у просторовій структурі міста як ключових опорних елементів його композиції.

Метою дослідження є виявлення способів формування забудови Києва в кінці ХІХ – на початку ХХ століть та ролі громадських споруд як наслідків відбиття зміни у соціально-економічному стані держави.

Текст. Історія формування міського простору впродовж ХІХ століття дозволяє виявити наступні етапи його перетворення та еволюції принципів композиції, стилеутворення, зміни кольорової гами. Перший етап – це початок ХІХ ст. та перша його третина, які ознаменувалися яскравими проявами спадщини класицизму у вигляді ампірних ансамблів з великомасштабною просторовою побудовою, біложовтого кольору, що підкреслював пишні деталі структури фасаду. Життя великої імперії потребувало святкового оформлення міського простору, віддзеркалення її надійності, сили, здатності великого організатора буття за єдиним правилами і законами. Тим більше, що події звільнення території імперії від французької навали, радість перемоги і прославляння влади-переможниці активно сприяли цьому [1, 2]. В Україні масштаби проявів великодержавної ідеології були набагато скромнішими чи то

через периферійність розташування, чи то через специфічність психології українців, що проживають щільніше, люблять природу, маючи спадкоємність вільного духу, шанують родину і поважають сусідів.

Другий етап - в середині ХІХ ст., коли в основному зберігається характер забудови, але поступово урізноманітнюється кольорова гама міста, біложовта доповнюється пастельними тонами різних кольорів [1], потроху цінність великого містобудівного ансамблю для організації міського простору зменшується, а київські пагорби та менталітет українців взагалі його ігнорують. В суспільній свідомості починають накопичуватися прояви критичного ставлення щодо системи правління, підготовлюється ґрунт до подальших соціально-економічних змін.

У 1870-х роках відбувається бурхливий процес переходу від зачатків капіталістичних відносин до розвинутого їх стану на цілих 100 років пізніше, ніж це було в Європі. Процес, який призвів до розростання промислового виробництва та його впливу на суспільне і міське життя, породжує конкурентність в боротьбі за якість продукції, за збільшення її обсягів, пошук нових ринків збуту, що на пряму віддзеркалюється у зростанні капіталу. Конкурентність як спосіб життя суспільства за часи капіталізму відсуває на другий план ті верстви населення, що проживали за рахунок ренти від маєтків, і просуває тих, хто накопичив капітали за допомогою торгівлі. Наслідком цієї боротьби за право першості єдиними методами та за єдиних умов певним чином нівелює їх у своєму осередку. Боротьба за збільшення капіталу примушує шукати способи демонстрації в оточуючому середовищі своїх статків, рекламувати себе за соціальним статусом, доводити власну заможність, вдалість і успішність. Отже, з одного боку, знаходження у спільному таборі конкурентноздатних промисловиків *відбивається у рівнозначному праві на міський простір*, з другого, намагання відірватися, показати свою пріоритетність у галузі *сприяє узаконенню еkleктики як способу оновлення стилютворення*, використанню прийомів «архітектури вибору» за визначенням А.В.Іконнікова.

На початку ХХ ст. загальна соціально-економічна ситуація замінюється на перехід від здорової конкуренції до монополізації промисловості, яка сприяє посиленню, загостренню обох головних тенденцій, що склалися на той момент, - із формуванням міської забудови та архітектури споруд. Міський простір набуває чіткого розташування забудови за червоною лінію незалежно від ролі та значення усіх типів громадських споруд. Головні міські вулиці Києва початку ХХ ст., що втратили доміанти, містобудівні ансамблі – сакральної архітектури, театрів, адміністративних і навчальних закладів, виглядають достатньо одноманітно (див. рис. 1).

Рис. 1. Забудова Києва другої половини XIX – початку XX ст.: а – вул.Володимирська; б – вул.Прорізна; в – вул.Хрещатик; г – вул.Миколаївська.

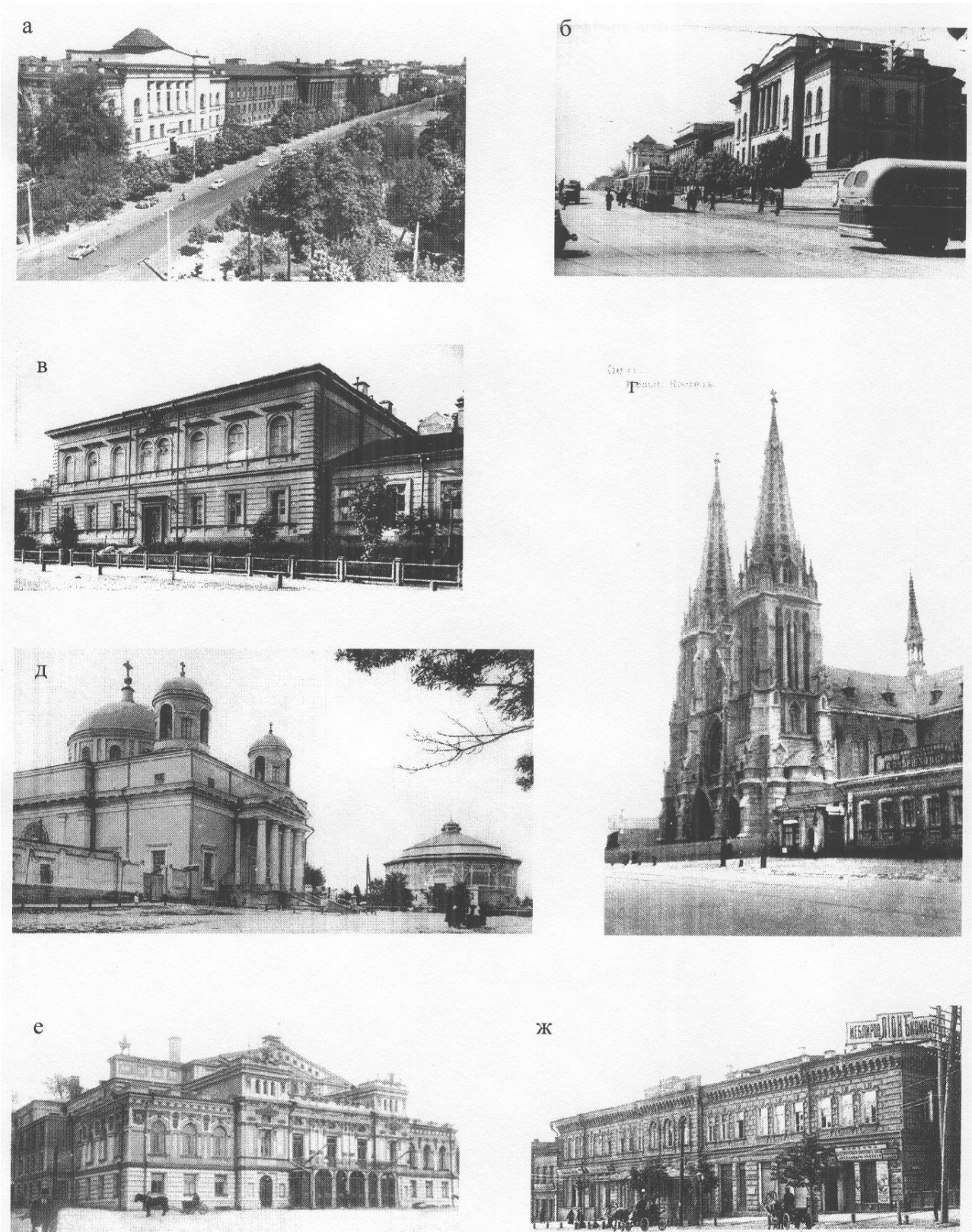
Через розвиток монополістичного капіталу архітектура окремої споруди набуває рекламного характеру. Вона «кричить» про статки господаря. Чим більші статки, тим значніше постать в суспільстві, тим впливовіше її суспільна роль, яка підкреслюється не тільки фінансово, але й оточенням, сформованим відповідним розміром використаного простору, його предметно-речовим комплексом, його способом візуальної демонстрації у вигляді архітектурних форм, кольору, прийомів композиції, акцентуації на нові напрямки стилеутворення. Так виникає еkleктика, яка дозволяє відмовитися від законів формування певного стилю, в якій митці черпають найяскравіші, найвиразніші архітектурні деталі, прийоми формотворення, найактивніші співвідношення у кольоровій гамі. Архітектура через суспільно-економічні потреби набуває характеру різноманітності формотворення і стилеутворення. Єдиний стиль вже не є виразником естетичного ідеалу епохи, еталоном краси, навіть, певною «модою» епохи за визначенням окремих мистецтвознавців. Скоріше модою

стає різноманіття, яке дозволяє митцю дістати з чарівної скриньки будь-які деталі, способи, прийоми формотворення, що накопичені історією, і на власний розсуд та замовлення можновладця створити унікальну споруду як візитну картку останнього.

З одного боку, надзвичайне різноманіття оточення..., з другого, шлях отримання високого соціального статусу однаковий – вкладання коштів у розвиток виробництва, вдала реалізація продукції, накопичення капіталу. З одного боку, еkleктика надає можливості працювати з найактивнішими способами вираження архітектурного задуму, з другого, відбувається прирівнювання (зведення до одного рівня) цих способів, їхнього нівелювання і певною мірою знецінення. Будь-яка композиція сформована на самих акцентах втрачає візуальну домінанту, акцент і сприймається або як хаос, або як середньостатистичний об'єкт із зайвою візуальною інформацією. На рис. 2 наведені приклади громадських споруд Києва кінця XIX – початку XX ст., які забудовані за червоною лінією і вже не створюють містобудівний ансамбль.

Так, різноманіття понад сформовані історією закони побудови композиції призводять до певної уніфікації, типізації, спрощення просторового сприйняття, відсутності складних архітектурно-ландшафтних композицій, структури об'єму (прикрашання головного, вуличного фасаду і примітивізації внутрішньо квартильного, суцільна лінія забудови за червоною лінією – вулична розгортка, периметральна забудова кварталу з якісним парадним формотворенням і опорядженням і будь-яка з дешевим опорядженням або взагалі відсутнім в середині кварталу, з невеличкими акцентами-завершеннями будинків тільки на перехрестях) та структури фасаду (з трьох частинним фасадним полем, локальною оссю симетрії, підкресленим порталом входу). Прийоми побудови об'єму і парадного фасаду будівлі стають своєрідним кодом ущільненого міста кінця XIX – початку XX ст. Однією зі складових цього коду, як зазначено вище, стає норма забудови споруди будь-якого ступеню важливості функціонального використання за червоною лінією.

Висновки. Отже, специфіка утворення міського простору в кінці XIX – на початку XX ст. на основі щільної забудови центральних вулиць з формуванням так званої «вуличної розгортки», відсутність містобудівних ансамблів та активне використання еkleктики в архітектурі окремих споруд є наслідком зміни у суспільно-економічному стані в державі, який визначився переходом до розвинених капіталістичних відносин на стадії монополістичного капіталу.

Рис. 2. Громадські будівлі Києва, що забудовані за червоними лініями: а-б – Імператорський університет Св.Володимира, арх.В.Беретті, 1842 р. (Університет ім.Т.Г.Шевченка); в-Анатомічний театр Імператорського університету Св.Володимира; г - Костел Св.Миколая, арх.В.Городецький, 1909 р.; д - Костел Св.Олександра, 1842 р.; е – Театр М.Соловцова, арх.Г.Шлейфер, Е.Брадтман, 1898 р. (Театр ім. І.Франка); ж – Театр Бергонье, арх.В.Ніколаєв, 1878 р. (Театр ім. Л.Українки).

Список використаних джерел:

1. Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства: Поздний феодализм и капитализм. Учебник. - М.: Стройиздат, 1989. - 391 с.
2. Грушка Э. Развитие градостроительства. – Братислава: Издательство Словацкой Академии наук, 1963. – 609 с.
3. Бачинська Л. Сучасна архітектурна еkleктика: причина і тенденції/ Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: зб. наук. праць. Вип.9 / [Голов.ред. Г.Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М.Т.Рильського. – К.: 2009. – С. 186-190.
4. Бачинська Л.Г. Архітектура житла України середини ХХ – початку ХХІ століть (історико-аналітичний нарис): навчальний посібник / Л.Г.Бачинська. – К.: КНУБА, 2016. – 292 с.: іл.

Аннотация

В статье рассматриваются сложившиеся под влиянием специфики существующего в то время социально-экономического строя тенденции формирования застройки Киева в конце XIX – начале XX ст.; на примерах застройки города обосновано, что объемно-пространственная организация главных улиц создана на основе нивелирования роли и функционального назначения отдельного гражданского сооружения.

Ключевые слова: Киев, застройка, еkleктика, функция, гражданское сооружение.

The summary

Tendencies of forming of building of Kyiv in the end XIX – beginning of XX of centuries that appeared under influence of features of existing at that time socio-economic terms, considered in this article. It is well-proven on the examples of building of city, that volumes of building and spatial organization of main streets created on principles of reduction of role and functional setting of separate civil building.

Keywords: Kyiv, building, eclecticism, function, civil building.

УДК 72:711

Василенко Л. Г.,

*кандидат архітектури, доцент кафедри містобудування
Київського національного університету будівництва і архітектури*

СКВЕРИ ІСТОРИЧНОЇ ЧАСТИНИ КИЄВА

Анотація: в статті розглянута проблема сучасного планувального вирішення територій в м. Києві, утворених на малих площах і перетинах вулиць, які сприяють появі невеликих місць, забудованих автостоянками або заправочними станціями, що значно впливає на екологію даної території. Зарубіжна практика та історичні приклади створення таких місць свідчать про інший, гуманний підхід, а саме – створення скверів, зелених оаз, які виконують